

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 12 Kasım 2020

Gönderim Tarihi: 17 Ekim 2020

Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2020

Atıf Künyesi: BİRİCİK, İbrahim (2020), “Halit Ziya’nın ‘Ali’nin Arabası’ Adlı Hikâyesinde Göç ve Gurbet Acısı”, **International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 1, S. 1, s. 138-152.

HALİT ZİYA’NIN “ALİ’NİN ARABASI” ADLI HİKÂYESİNDE

GÖÇ VE GURBET ACISI

İbrahim BİRİCİK¹

ÖZET

Halit Ziya Uşaklıgil, roman ve hikâyeleri ile Türk Edebiyatı’na yeni bir soluk getiren ve yön veren yazarlarımızdandır. O, Servet-i Fünûn dönemindeki birey toplum yalnızlığını ve insanın hayat karşısındaki mücadelesini realizmin unsurlarını kullanarak dramatik bir şekilde yansıtır.

Halit Ziya Uşaklıgil’in hikâyelerinde, muhteva olarak dikkati çeken konuların başında insanın hayat karşısındaki mücadelesi gelir. Bu konu, toplumsal meselelerin en önemlilerindedir. Araba sahibi olmak isteyen Köylü Ali’nin İstanbul’a gidip çalışmadan hastalanıp ölmesi konusu işlenen bu hikâyede, sosyolojik bir durum olan köyden kente göç olgusuna ve bunun sonucunda gurbet hissinin verdiği özleme, dramatik bir şekilde değinilir. Nitekim Uşaklıgil, hikâyelerinde okuyucuyu derinden etkileyen kahramanlara yer vererek kahramanlarını acıklı ve hüznü olay kurgusu üzerinden oluşturması ve psikolojik betimlemelerle onların iç dünyalarının yansımalarına yer vermesi, Halit Ziya Uşaklıgil’in önem verdiği kurgusal motiflerdir. Ayrıca bir imparatorluk olarak Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan ekonominin bozulmasından kaynaklı sosyal hayata ışık tutulması, hikâyenin sosyoekonomik derinliğini de gözler önüne sermektedir.

¹ Öğretmen, MEB, Adıyaman Üniversitesi TDE Bölümü Doktora Öğrencisi, ibrahim.bd@hotmail.com

Bireysel bazda ekonomiyi iyileştirmeye yönelik en önemli itkililerden biri göçtür. Ayrıca göç, hem psikolojik hem de toplumsal etkileri olan ve kimlik bunalımlarına sebebiyet veren önemli bir hadisedir. Göç, beraberinde gurbet acısını da tetiklemektedir. Bu hadiselerin tüm etkilerini; bir tek hikâyede gözler önüne serilebilmeyi başaran Halit Ziya Uşaklıgil, edebi eserlerinde “insan gerçeği”ni vurgulayan önemli edebi aktörlerdendir. Edebiyat araştırmalarında Halit Ziya Uşaklıgil’in romanları üzerine yapılan araştırmalar, hikâyelerine oranla daha fazladır. Oysa onun hikâyeleri, en az romanları kadar üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Bu makalede amaç, Halit Ziya Uşaklıgil’in göç ve gurbet acısıyla harmanlanmış bu insan gerçekliğinin, eserinde nasıl ele aldığını incelemek ve bu durumun bireysel ve toplumsal boyuttaki etkilerini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, hikâye, Ali’nin Arabası, göç ve gurbet.

IMMIGRATION AND HOMESICKNESS PAIN IN HALİT ZİYA’S

“ALİ’NİN ARABASI”

ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil is one of our writers breathing new life into Turkish Literature with his novels and stories. He dramatically reflected membersociety loneliness in Servet-i Fünûn period and people’s struggle against the life by using component of realism.

People’s struggle against the life heads invincible argument is one of them ost important social matters. The fact migration from the village to city and hankering which foreign land gave as its result are mentioned dramatically in the story processing the issue that dying of Ali the Villager who went to İstanbul but couldn’t work because of sick. Uşaklıgil Indeed, the hero giving the place the reader in the story of the tragic hero, deeply affecting and sad event creation through fiction and psychological portrayal not include the reflection of their inner world, given the importance of Uşaklıgil motifs are fictional. In addition, shedding light on social life caused by the deterioration of the economy in the last periods of the Ottoman Empire as an empire reveals the socio-economic depth of the story.

Migration is one of the most important factors to improve the economy on an individual basis. In addition, migration is an important event that has both psychological and social

effects and causes identity crises. Migration is triggered along with the pain of homesickness. The full impact of this incident, revealing a single story Halit Ziya Uşaklıgil in literary works "human truth" is one of the major highlights of the literary actors. In literature research, there are more researches on Halit Ziya Uşaklıgil's novels compared to his stories. However, his stories deserve to be emphasized at least as much as his novels.

The aim of this article is to examine how the author handles this human reality blended with migration and expatriate pain in his work and It is to reveal the individual and social effects of this situation.

Key Words: Halit Ziya Uşaklıgil, story, Ali'nin Arabası, migration, foreign homeland, society and mentioned of home.

GİRİŞ

Türk Hikâyeciliği, Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât*, Emin Nihad'ın *Müsameretnâme* ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Letâif-i Rivayât* adlı hikâyeleriyle ilk örneklerini verir. "*Servet-i Fünûn döneminde Halit Ziya Uşaklıgil ile hikâye türünün Avrupâi anlamda örnekleri verilmeye başlanır. O, Hikâye isimli eserinde hayaliyyûn (romantizm) ile hakikîyyûn (realizm) akımları üzerine ayrıntılı bir biçimde bilgiler verir.*" (Karabulut, 2017: 16). Halit Ziya Uşaklıgil (1867-1945) tarafından yazılan iki yüze yakın (uzun ve kısa) hikâyeden biri olan *Ali'nin Arabası* adlı hikâye de Türk hikâyeciliğini gerçek formuna ulaştıran örneklerden biridir.

Halit Ziya Uşaklıgil, hikâyelerinden ziyade yazdığı romanlarla tanınır. Fakat yazdığı hikâyelerle de Türk edebiyatına katkıda bulunan Halit Ziya'nın bu hikâyeleri, Türk hikâyeciliğine yön vermeye yeter. O kadar çok hikâye kaleme alır ki Halit Ziya, bu durumu şu cümle ile ifade eder; "*tahrir mesleğimde en ziyade sevdiğim küçük hikâyelerden kim bilir ne kadar yazmış oldum.*" (Kerman, 1981: XIV). Ömer Faruk Huyugüzel tarafından sayısı 125 olarak tespit edilen kısa hikâyeler, dönemini önemli ölçüde etkileyen eserlerdir (Akt. Çağın, 2018: 7).

Halit Ziya'nın kendi hikâye formunun oluşmasında, çocukluğunda Ahmet Mithat Efendi'nin tüm hikâyelerini okuması ve öğrendiği Fransızcayla Batı'da kaleme alınan eserleri tercüme ederek Batı edebiyatını da yakından öğrenmesi etkili olur. Doğu'nun ve Batı'nın sentezini kendinde işleyerek eserlerine yansıtan Halit Ziya, hikâyelerinde farklı konulara da değinir. Ancak Samipaşazâde Sezâi'nin *Küçük Şeyler* adı altında topladığı hikâyelerini Halit Ziya'nın

okumasının kendisini şevke getirerek hikâye formunun oluşmasına öncülük ettiğini unutmamak gerekir. Bu durumu kendisi şu cümleler ile ifade eder;

“*Küçük Şeyler*’ beni çıldırttı. Sanat heyecanlarımın içinde bu kitaptan duyduğum zevke ve neşata yetişebilecek bir tahassüs bilmiyorum. Bu bana yeni bir ufuk, memleketin nesir ve sanat semasında vaatlerle dolu parlak bir meşrik göstermiş oldu.” (Uşaklıgil, 2008: 479).

Bir sanatçı hayata ve olaylara genel olarak başkalarından farklı bakar. Onun bakışlarındaki görüş açıları değişiktir; “*Sanatçının önemli vasıflarından biri de görünmeyi görebilme yeteneğine sahip olması; sezgiselliği içselleştirmiş olmasıdır.*” (Çetinkaya, 2015: 507). Halit Ziya da bir sanatçı olarak anlatılarında bu özelliğini çok iyi yansıtan biridir. O gerek bakış açısındaki özgünlük ve ulaştığı orijinalite ile Servet-i Fünûn dönemindeki hikâye türünün Avrupai anlamda ilk örneklerini vermeye başlar.

Halit Ziya, yazmış olduğu küçük ve büyük (uzun) hikâyeler ile hikâye türünü, romandan ayırarak müstakil hale gelmesine katkıda bulunur; “*Hikâye yazarı, romana has unsurları dar bir çerçevede anlatmaya gayret eder. Bu bakımdan hikâyecinin işi roman yazarına göre güçtür.*” (Karabulut, 2013:118). Her ne kadar form olarak hikâye, romana kıyasla dar bir çerçevede entrik gerilim ve duygu yoğunluğunu verme de zorlansa da Halit Ziya’nın bu noktadaki mahareti, kendinden sonra gelecek yazarlara örnek olduğu gibi Türk romancılığında olduğu gibi Türk hikâyeciliğinde de önemli bir aşama olmasını sağlar.

Servet-i Fünûn dönemi yazarı olan Halit Ziya, hikâyelerine dönemin birey-toplum arasındaki ilişkiyi ve insan-hayat arasındaki çıkmaz ve çaresizlikleri aksettirir. Bu dönem eserlerinde insan ilişkilerinin merkeze alındığı hikâyelerin şahıs kadrosu, çok geniş değildir. Toplumsal hayattaki zorluklar, kadının sosyal konumu, esaret meselesi, sağlıksız toplumun oluşturduğu hayal kırıklıkları yüzünden ömrünü tüketen sağlıksız bireyler sık sık işlenen konulardan olur. Hatta Kenan Akyüz’ün tespitine göre Halit Ziya, şehir hayatının mahalle içlerine ve fakir semtlere -hatta köylere- yönelerek bu çevrelerin dikkati çeken tanınmış tipleri üzerinde – genellikle anormal, zavallı ve acınmaya değer insanlar– durur. (Akyüz, 1995: 118).

Servet-i Fünûn döneminin karakteristik yapısını bir çeşit yazı atölyesi olarak niteleyen Ramazan Korkmaz (2004: 161); aşk, kötümserlik, yalnızlık ve ölüm temalarının bu atölyenin ana izleği olduğunu belirtir. Nitekim bu hikâyede de Ali’nin dramına dikkat çekilir; “*Birey/toplum dolayımı ancak Servet-i Fünûncularda kristalize olmuş, gerçek anlamda bir toplumsal ve bireysel dram olgusu onlarla devreye girmiştir.*” (Oktay, 2008: 34). Hayat ve

olaylar karşısında pasifize olarak ezilen Ali'nin dramatik netice veren davranışları, aslında neslin ve devrin psikolojik karakterinin yansımasıdır. Bu hususta Ömer Faruk Huyugüzel (Akt. Parlatır, 2011: 63), Halit Ziya'nın realist roman ve hikâye anlayışına bağlı olarak bize ferdî ya da sosyal hayattan alınmış bir olayı veya bu hayata ait bir kesiti sunmak istediğini belirtir. Küçük hikâyeler, devrin sosyal hayatını veya insanlarını romanlardan daha fazla yansıtır. Yani yazar, kısa hikâyelerinde dönemin gerçeklerine daha fazla eğilir.

Halit Ziya'nın roman ve hikâyelerinde okuyucuyu derinden etkileyen kahramanlara yer vermesi, kahramanlarını acıklı ve hüznü olay kurgusu üzerinden oluşturması ve psikolojik betimlemelerle sergilemesi yazarın önemli özelliklerindedir. Bu durum Halit Ziya'nın, okuyucunun iç dünyasına dolayısıyla vicdanına dokunabilmesiyle ilgilidir. Halit Ziya, öykülerinde çok değişik konuları işler. Hikâyelerinde alafranga çevrelerin, salonların yazarı değildir. Bireyi temel almakla birlikte, topluma sırtını çevirmemiş, topluma yansıyan çeşitli sorunları, kişileri aracılığıyla okuyucunun önüne getirmiştir. Kişilerin acıları, sıkıntıları, mutsuzlukları yazarın ilgi duyduğu konulardır (Dizdaroğlu, 1975: 123). Bu konuda, Ömer Faruk Huyugüzel (2010: 98), Halit Ziya'nın hikâyelerini konu bakımından sınıflandırarak bu tasnifi aile, aşk, hayvan ve fakir insanların hikayeleri olarak yapar.

Anlatmaya bağlı metinlerde kişiler dünyası olay veya durumların ifade edilmesinde önemli görev üstlenir. “*Kişiler düzlemi, entrik kurgu ve dramatik aksiyonu yönlendiren ve oluşturan güçlerin en önemlisidir.*” (Şahin, 2017b: 27). Halit Ziya'nın, hikâye kahramanlarını genellikle gençlerden, hasta ya da kimsesiz çocuklardan, evlenmek üzere olan genç kızlardan seçmesi hayat karşısında mücadele etmeye çalışarak çaresiz kalan insanları odağa yerleştirmek istemesindedir. Servet-i Fünûn hikâye karakterlerinin genel özelliği olan melankolik, hastalıklı ve aciz ruh hali, Halit Ziya'nın hikâyelerinde başköşede yer alır.

Göç

Göç, geniş anlamı olmasına rağmen genel olarak köyden kente göç olgusu hatırlanır. Kente göç eden köylü kesim, genel olarak uyum sorunu yaşar. Köyden kente göç, toplumsal ağırlıklı bir durum olmakla beraber edebi metinlerde de önemli yer tutar. Bu husus Uşaklıgil'in bazı hikâyelerinde görülür. Yazarın *Ali'nin Arabası* hikâyesinde araba sahibi olmak isteyen Köylü Ali'nin İstanbul'a gidişi, daha sonra hastalanması ve ölümü trajik biçimde anlatılır. Burada dikkat çeken durum köyden kente göç olgusu üzerinde çokça durulmasıdır.

Hikâyede dramatize edilen Ali'nin köyünden çalışma amaçlı İstanbul'a gidişi, her ne kadar dönemlik/mevsimlik veya işçi göçü gibi görünse de göç olgusunun içinde barındırdığı bireysel

trajediyi ve sosyolojik kırılmaları özünde yansıtır. Çünkü daha rahat bir yaşam için İstanbul'a giden Ali'nin aklında, tekrar geri dönüp nişanlısı Emine ile köylerinde sıcak bir yuva kurup almak istediği araba ile huzurlu bir hayat geçirme isteği vardır. Köylerinden bu duruma örnek teşkil edecek İncelerin Süleyman (Ali'nin perspektifinde) ve muhtarın kızı (Emine'nin perspektifinde) vardır. Ancak Ali, İstanbul'a giderken yolda rahatsızlanıp çalışmadan ve bir iş bulamadan tekrardan köye dönüş yolunda ölür. Emine'nin biriktirdiği ve hayallerini süsleyen 20 altın İstanbul'da Ali'nin tedavisinde biter. İnsan için en önemli şeylerden olan hayat ve para, hikâyenin sonunda dramatik bir şekilde tükenir ve söner. Bu tükeniş ve sönüş, göçün içinde barındırdığı hasret, ayrılık ve gurbet acısının reel bir ifadesidir.

Göç; bireyin asıl yerinden, kökünden, özünden ayrılış ve kopuşun ifadesi olsa da yaşam şartlarının olumsuzluğu, yetersizliği ve olumlu şartların cazibesi karşısında birey; gitmek, kopmak ve göçmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet beraberinde mekân değişikliğini getirir. Mekân, bir yazarın eserlerinde önemli rol üstlenir. Bu bağlamda Uşaklıgil'de "*mekân, merkezden çevreye, çevreden merkeze, içten dışa, dıştan içe doğru bir kayış ve kavrayış gösterir*" (Şahin, 2017b: 29).

Halit Ziya da yazdığı eserlerde insan-mekân arasındaki derin ilişkilere dikkat çeker. Bundan dolayı bireyin mekân ve hayat karşısındaki tutumu ve durumu, beraberinde pek çok çatışmayı getirir. Türk edebiyatında da Halit Ziya'nın mekânı merkez öge konumuna çekerek onu tüm yönleriyle ele alması ve insanın mekân karşısındaki tutumunu psiko-sosyolojik tahlillerle değerlendirmesi Halit Ziya'yı edebiyatta yine ilkler arasına sokmaktadır. Nitekim bu hikâyede de ortaya çıkan göç ve gurbet acısının devrin ve bireyin trajedisini gözler önüne sermesi, göç konusu ile ele alınan mekân değişikliğinin getirisiidir.

Her ne kadar göç ile meydana gelen mekân değişikliği, beraberinde sosyolojik kırılmaları gözler önüne serse de bireyin trajedisini de ortaya çıkarır. İstanbul'a gidip para kazanmak isteyen Ali'yi, annesi de durduramaz. Annesinin sitemkâr sözleri *-Demek bu gidiş Emine'yi almak için bir ayrılık değil; daha bugün biten bir ayrılık gibi uzun, bitmez tükenmez günlerde, yazlarla, kışlarla uzun bir ayrılık-* de Ali'ye mâni olamaz. Elbette bu gidiş de devrin mecbur bıraktığı ekonomik şartların etkisi varsa da dönemin sosyal kültüründen olan ataerkil ve eril düşünce yapısının da etkisi yadsınamaz. Çünkü Ali, hayalindeki arabayı Emine'nin beş sene boyunca hizmetçilik yaparak biriktirdiği yirmi altınla değil; kendi alın teri ile kazandığı

paralar ile almak ister. Gitmek istemesindeki ana düşünceyi ihtiyar anasına şu sözlerle anlatır: “*Düşün ana, Emine’nin parası var. Benin nem var?*”² (Çetişli, 2000: 172).

İnsanlık tarihi ile birlikte yaşamsal boyutta iki farklı mekân türü vardır. Bunlar, kır/köy ve kent/şehir yapılanmalarıdır. Bu mekânlar, bünyesinde yaşayan insanları toplumsal ve psikolojik düzeyde etkiler. Ekonomik ilişkiler neticesinde bu iki yaşam alanı arasında toplumsal bir hareketlilik ve etkileşim sağlanır. Birkaç evin birleşimiyle köy, köylerin farklı kültürel nedenlerden ve etkileşimden bir araya gelmeleri ile kasabalar oluşur. Kasabanın da ticarî ve kültürel alanda gelişmesiyle de şehir/kent oluşur. Bu toplumsal değişime neden olan hareketliğin ve sosyolojik etkileşimin adına da göç denmektedir. Sebep-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilecek olunursa göçün en büyük sebeplerinden biri de kentleşmedir. Çünkü kentleşmede birey; iş olanaklarının ve imkânlarının olması sonucu kente göç eder. Böylelikle nüfus, kırsal alandan şehir merkezlerine doğru akar. Ayrıca göç, nüfusun kitlesel boyutlarda kentlere hücum etmesiyle ortaya çıkan sosyolojik bir olgudur. Hikâyenin muhtevasında bu sosyolojik olgu hissedilir. Zaten bu sorunun oluşmasında en büyük etken, insanın hayat karşısında çaresizliğidir. Emine’nin İstanbul’a gidip hizmetçilik edip para biriktirmek istemesinde ve Ali’nin de İstanbul’a gidip para biriktirip İncelerin Süleyman gibi araba almak istemesinde bu çaresizlikten kurtulma isteği etkili olmuştur;

“Roman, hikâye başta olmak üzere birçok yazın türünde köy yaşamı ve insanı ya oryantalist bir bakış açısı ya aydınlanma düşünününü taşıyan bir öğretmen ya da aşiret-ağa yönetimindeki geri bir toplum algısı ile ifadelendirilir.”

(Budak, 2011: 45).

Anlatma esasına bağlı türlerde görülen, duyulan, hissedilen, anlatılan şeyler, yazar veya anlatan kişinin kabiliyetine bağlıdır. (Şahin, 2020: 21). Halit Ziya, romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de kabiliyetini ortaya koyan bir sanatçıdır. Halit Ziya, bu hikâyeye damgasını vuran bu çaresizliği, esere yansıtarak köy yaşamının gerçekliğine vurgu yapar.

Mekân olarak olay, İstanbul ve köy arasında gidip gelmektedir. Mekân-insan arasındaki ilişkiden faydalanan yazar, yaptığı mekân tasvirleriyle insan psikolojisini belirtmeye çalışır. “*Şu dağ eteğine sıkışmış köy*” “*duvarların üstünden sahraların uzun dalgalı ufukları*” tasvirleriyle, köyde yaşayan insanın yaşadığı mekân içindeki çaresizlik dile getirilmeye çalışılır. Kısacası yazar; mekânı, insanın psikolojisini meydana çıkartmaya çalışan bir unsur

² Bu hikâyeye İsmail Çetişli’nin hazırladığı kitaptan ulaşıldığı için çalışmada bu kitap esas alınacaktır.

olarak ele alır. Göç gerçekliği de bu mekânlar arasındaki mukayese idraki sonucu oluşan bir olgudur.

Mekânla birlikte var olan ve onunla bütünlük kazanan insanın psikolojisini, mekân unsurları etkiler. Bundan dolayı mekânla insan arasında anlamlı bir bağ vardır. İnsan, kendi psikolojisine göre mekânını dizayn eder. Mekâna göre de insan, psikolojisi şekillenir. Şenol Göka; *“Yani ‘orası, o yer, belli bir mekân, sosyal ve psikolojik gelişme açısından insanın değerlendirmesinde ve değerlendirilmesinde önemlidir.”* (Göka, 2001: 26) tespitini yapmaktadır. Nitekim bu konu hakkında Bachelard da mekânın insan ruhunun çözümleme aracı ve öz varlığın topografyası olarak görmektedir.

Köyden kente göç, köydeki çaresizlikten kurtulmanın yöntemlerindedir. Bu yöntemde sınımlanacak kapı kenttir ve kentteki iş imkânlarının sunduğu refaha ve feraha kavuşma arzusudur. Bu arzu ve istekler; kentte kalıcılık üzerine değil, tekrardan köye dönme isteği üzerine kurgulanır; *“Beş on dönüm tarla ile ev mi beslenir? Ben de para kazansam. İşte İncelerin Süleyman, bir kör atla, bir çürük araba ile bey gibi geçiniyor.”* (s.187). Ali’ye bu cümleleri söyleten psikoloji, önden giden medeniyet elçilerinin -*İncelerin Süleyman, muhtarın kızı*- göç ettirmeye iştah açacak bir şekilde örnek olmalarıdır; *“İşte muhtarın kızı, o bile İstanbul’a gidip de ayda üç mecediyeden sandık dolusu cihazla dönmemiş miydi?”* (s. 185).

Hikâyeye damgasını vuran göç ve gurbet temalı olay, yaklaşık bir ay gibi uzun bir sürede geçer. Olayın kozmik zamanının ise Ali’nin hastalanmasından dolayı, sonbahar ya da kış mevsiminde geçtiği öğrenilir. Tarihi zaman olarak, *“mecidiye” “beş sene askerlik” “vapurda kadınlara mahsus bir yer”* ifadelerinden ve ulaşımın *“at arabası”* ile sağlanmasından Osmanlı Devleti’nin son 100 yılında olayın yaşandığını öğrenilir. Nitekim mecediye, 1/5 Osmanlı lirasına eş değer olup 1844-1922 yılları arasında Osmanlı’da kullanılmıştır.

Köydeki hayatın getirdiği çaresizlik, Ali gibi insanları bu zor zamanlarda göç etmeye zorlar. Çünkü beş yıl süren bir savaşın çaresizliğini gören Ali, köydeki çaresizlikle yüzleşir. Köyde kalmak onlara göre boşuna zaman kaybıdır; *“Burada kalırsa ne olacaktı? Daha iyi değil mi? Ali beş sene askerlikte kalırsa Emine de bu müddet içinde en aşağıdan ayda iki mecediyeye bir kapı bulsa...”* (s. 184). Nitekim İstanbul’a çalışmak için gittiğinde kalacak bir yeri yoktur. Bundan dolayı hanlarda günlerini geçiren Ali, bir nevi Osmanlı’nın o zamanki sosyolojik yapısına da ışık tutar. Çünkü Ali de bekârlara ve işçilere mahsus hanlarda kalmaktadır. Kemal Karpat’ın tespitine göre temelini 17. yüzyılda atarak gelişen Osmanlı imalat ve tekstil sektörü, çok iyi teşkilatlandığı için imalat sektöründe kişi sayısı artarak büyük şehirlerde bekâr hanları

yaygınlaşır. (Karpas, 2014: 35). Bu durum, başlı başına köylerden kente akan işçi göçünü gösterir. Ancak zamanla artan ve alınan vergilerin köylüleri bıktırdığı da bir gerçektir.

Çaresizlik-Göç-Gurbet temaları hikâyeye damgasını vurur. Bu üç tema birbirinin sebep-sonuç ilişkisi niteliğindedir. Çünkü zamanın sosyal ve ekonomik durumuna bakıldığında devletin, maddi açıdan zor durumda kalan köylüden art arda vergi aldığı görülür;

“19. yüzyıla gelindiğinde devlet otoritesinin zayıfladığı bu ortamda, ordunun yapısının bozulması, toprak ve vergi sistemindeki aksaklıklar, anarşi ve ayaklanmalara sebep olur. Bu bozulmadan ve sıkıntılardan köylü de etkilenir. Tımar sisteminin bozulması toprakların gasp edilmesine yol açar. Viyana bozgununun zararı neredeyse köylüden çıkar.” (Karabulut, 2016: 50).

Bu durum, zorda kalan ve çaresizlik içinde bulunan köylüyü bir çıkış kapısı aramak zorunda bırakır. Bu kapı kente/şehre göç etmektir ama bu göç beraberinde gurbet acısını da getirir.

Gurbet

Köyden kente göç etme isteği, gurbet hissini de beraberinde getirir. Göç eden insan, doğup büyüdüğü topraklara özlem duyar. Bu yaradılışının gereğidir. Nitekim hikâyenin sonuna doğru Ali'nin köyüne/evine dönüp annesini görmek istemesi ve Emine'nin de beş yıl gurbette çile doldurduktan sonra köyüne/evine dönmek istemesi gurbet acısını kendilerinde hissettiklerinin göstergesidir.

Maddi açıdan belli bir seviyeye ulaşılmca hikâyenin kahramanlarından olan Emine'de köye dönme isteği baş gösterir. Emine'nin; *“Beni götürmeye geldin, değil mi Ali?”* (s. 187) sorusu bu geri dönüş isteğinin en belirgin yansımasıdır. Emine, evlilik hayalleri kurmaya başlamıştır. Çünkü ayda iki mecediyeden yirmi lira biriktirmiştir; *“Artık o hizmetçilikten usanmış ve köyüne gitmek istiyordu”* (s. 189). Gurbet hissini verdiği özlemle hayaller kurar. Bu hayallerinde köyüne İstanbul evleri gibi iki katlı ev yapmak ve odalarını İstanbul evlerindeki benzer sedirlerle süslemek vardır. Ancak Ali, köye dönmek istemez. Çünkü O'nun köye beş parasız dönmek gibi bir hedefi yoktur. Hastalığın verdiği ıstırap bile onu köye döndüremez. Ancak sonrasında gurbet hissi ağır basar ve Emine'nin ısrarlarına dayanamayarak köye/eve dönmeyi kabul eder.

Ali'nin artık evine özlem duyması; Emine'nin ev kurma hayalleri ile gurbete çıkıp para biriktirmesi ve köyün şahsında evin özlenmesi insan-mekân arasındaki derinliği gözler önüne

serer. Gaston Bachelard'a göre ev; düz bir çizgi halinde kronolojik tarihin mekânı değil; geçmiş, anı ve geleceği bir anda içinde barındıran sığınak noktasıdır. (Ulu, 2012: 3094). İç ve dış mekân kavramları ile evin derinliğini işlevselleştiren Bachelard, iç ve dış mekân bağlamında ev olgusunu ele alır. Çünkü kahraman Ali, toplum içinde sınırları çizilmemiş acımasız bir mekânda hayatını sürdürürken hayallerindeki evinde sınırlarını kendisinin çizdiği evinde yaşar;

“Ev, insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük tümleştirici güçlerden biridir. Söz konusu tümleştirmenin bağlayıcı ilkesi ise, düşlemdir. Geçmiş, bugün ve gelecek, eve farklı dinamikler kazandırır; çoğu zaman iç içe giren, kimi zaman birbirine ters düşen, kimi zaman da birbirini uyaran dinamikler. Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşam da karşılaştığı fırtınalara karşı da ayak da tutar. Ev; hem beden, hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır. Alelacele davranan metafiziklerin vazettiği gibi, insan “dünyaya fırlatılmadan önce”, evin beşiğine yatırılır.” (Bachelard, 2008: 41).

Emine'nin ev hayali kurması, eve aile kavramının toplumsal misyonunu yüklemek istemesindedir. Sıcak bir yuva, mekânsal olarak sığınak noktasıdır. Emine'nin ev kurmak istemesi, somut bir arzu değil; idealize edilen hayatın merkez değeridir. Çünkü ev, insanın varlığıyla değer kazanan bir mekân olduğu için, devrin acımasız şartları eve sığınak işlevini yükler. Mutluluğun mekânı olan ev, kişiye özeldir.

Öykünün gerçeğe bağlı olmasını sağlayan en önemli yapı unsuru olan mekân (Şahin, 2017a: 191), anlatıya bağlı türlerin vazgeçilmez unsurudur. Türk edebiyatında mekânın insan üzerindeki tesirini etkili bir şekilde dile getirerek mekânı tüm yönleri ile merkezi bir öge vasfında ilk ele alan Halit Ziya, insan ve mekân üzerine bilinçle eğilmiştir. (Demir, 2012: 161). Zeynep Kerman, Halit Ziya'yı; *“insan-mekân ilişkisine değişik işlevler yüklemek suretiyle büyük önem vermiş ilk romancımız”* (Akt. Demirdağ, 2012: 27) olarak nitelendirir. *“Halit Ziya, hikayelerinde mekâna zamandan daha fazla önem vermiş ve mekânı fonksiyonel olarak kullanmıştır.”* (Aslan, 2011: 190).

Yazar, hikâyenin sonunda Ali'nin ölümüyle gurbet acısına ve ev hasretine son verir. Çünkü Ali, kendi köyüne/evine kavuşmasıyla makrokozmos/âlem-i ekber/dünyadaki gurbetine; ölümüyle de mikrokozmos/âlem-i asgar/nefis'deki gurbete son verir. Çünkü âhirete kavuşmuştur. Yazar, bu “gurbet” temasını çok ince bir şekilde işler. Oğlunun ölüm haberi

karşısında yazarın; anneye kahkaha ile karşılık verdirmesinde, derin bir psikolojik analiz yatar. Çünkü çok üzölmek, gülmek ile çok sevinmek de ağlamak ile bazı zamanlarda ortaya çıkabilir.

Hikâye kahramanlarını harekete geçiren nokta çaresizliktir. Nitekim bu çaresizlikten kurtulmada amaç olarak gösterilen *Ali'nin Arabası* hikâyeye adını verir. Yazar, bu çaresizliği gözler önüne sererek okuyucu hüznün ile baş başa bırakır;

“Konu, olay ve kahramanlar karşısında objektif olmaya gayret gösteren yazar; zavallı, kimsesiz, yoksul, zor durumda olan kahramanlarına acımdan kendini alamaz. Onda bu insanlara karşı derin bir acıma ve merhamet duygusu mevcuttur.” (s. 132).

Yazar, insanın gerçek hayatta karşısına çıkabilecek bu durumu edebiyatçı kimliğiyle okuyucuya hissettirerek ve okuyucuyu etkileyerek işler. Bunun en büyük delili, hikâyenin okunduktan sonra insanı hüznün içinde bırakmasıdır. Daha çok fertlerin çevreden gelme bazı ıstıraplarının tasvir ve tahliline çalışan yazar, roman tekniğinde gösterdiği başarıyı hikâye tekniğinde de tamamıyla sağlar. Hikâyede, köyde yaşayan insanların ne gibi zorluklarla ve çaresizliklerle karşı karşıya kaldıkları, yazar tarafından okuyucuya hissettirilir.

Romanlarda ele alınan konuların tamamen gerçeklere dayandırılması ve bu gerçeklerin mükemmel betimlenmesi sonucunda okuyucuda derin duygular uyandırması gerektiği konusu Halit Ziya'nın kısa hikâyelerinin temel mantalitesini oluşturur. Bu hikâyede de ele alınan konu gerçeklere dayandırılan bir konu olarak değerlendirilebilir. Yazarın konuyu ele alış biçimi de okuyucuda duyguları coşturucu bir etki oluşturur. Köy ve kent mekânlarının insan psikolojisine etkisi ile birlikte yurdundan göç etmek zorunda kalan insanların gurbet hissi ile karşılaşmaları, hikâyedeki psikolojik realist unsurlardandır. Köyden kente yapılan göçlerle beraber kent hayatı bireyler üzerinde bir buhran yaratabilir (Çetinkaya, 2014: 267).

Realist yazarların tercihi olan “karakter”, Halit Ziya'nın hikâyelerinde de dikkati çeker. Yazar, gerçek hayattan kesitler sunarak birey-toplum ilişkisini daha rahat irdeleme fırsatı bulur. Böylece bireysel bir dramdan yola çıkarak toplumsal bir aksaklığın altı çizilmiş olur. Bu müdahale şeklinde değil genellikle dramı ve durumu sergileme şeklinde yapılır (Atlı, 2014: 145).

SONUÇ

İnsan, toplumun bir parçası olduğundan toplumdaki sosyo-ekonomik olaylar bireyi toplumdaki statüsüne göre etkilemektedir. Türk hikâyeciliğine Servet-i Fünûn döneminin de

etkisiyle birey-toplum bağlamındaki olaylara dramatik bir boyut kazandıran yazar, konularını gerçeğe dayandırmadaki realizm sonucu gerçek hayattan dramatik kesitler sunar.

Hikâyede zaman ve mekânın şartlarının olumsuz koşullarından dolayı hayat mücadelesindeki çaresizlik, Ali'yi araba alma hedefi doğrultusunda şehre göç etmeye zorlar. Göç durumu beraberinde gurbet hissini ve eve özlemi de beraberinde getirdiğinden Ali'yi çıkmaza sokar. Aşk unsurunun da hissettirilmeye çalışıldığı hikâyede Ali, Emine'sine kavuşamadığı gibi istediği arabasına ve özlem duyduğu evine/köyüne de kavuşamaz. Yazar, çaresizlik temasını göç ile başlatıp gurbet ile sonlandırmıştır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Kenan (1995), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, İnkılap Yay., İstanbul.

ASLAN, Hanifi (2011), “*Hikâye-i Halid Ziya*”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.6, s. 165-192.

ATLI, Ferda (2014), “Halit Ziya Uşaklıgil'in Ferhunde Kalfa Hikâyesinde Beden Yapısı ile Kişilik Özellikleri Münasebeti”, **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/3 Winter 2014, s.145167.

BACHELARD, Gaston (2008), **Uzamin Poetikası**, İthaki Yay., İstanbul.

BUDAK, Rüstem (2011), “Medeniyetin Kenar Yeri: Köy”, **Değirmen Edebiyat ve Düşünce Dergisi**, S.26, Haziran-Temmuz.

ÇETİNKAYA, Ferhat (2014), “Mucizevi Göstergeler'de Fakir Baykurt'u Okumak”, **Asos Journal, The Journal of Academic Social Science**, Yıl: 2, Sayı: 7, s. 259-279.

ÇETİNKAYA, Ferhat (2015), “Halikarnas Balıkcısı'nın Hikâyelerine Psikanalitik Yaklaşım”, **The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science**, Number: 41, p. 505-527, Winter.

ÇETİŞLİ, İsmail (2000), **Halit Ziya Uşaklıgil**, Şule Yay., İstanbul.

DAŞÇIOĞLU, Yılmaz - KOÇ, Okan (2009), “Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar”, **Turkish Studies International**

**Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4 /1-I Winter, s. 799-900.**

DEMİRDAĞ, Refika (2012) “Halit Ziya’nın Öykülerinde Yazarın Merhameti Okuyucunun Vicdanı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, S.16, Bahar, s. 25-37.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1975), “Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykücülüğü”, **Türk Dili Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, S. 286, Temmuz, s.120-143.

GÖKA, Şenol (2001), **İnsan ve Mekân**, Pınar Yay., İstanbul.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (2010), **Halit Ziya Uşaklıgil**, Akçağ Yay., Ankara.

KARABULUT, Mustafa (2013), **Edip Cansever Şiiri-Psikanalitik Bir İnceleme**, Öncü Kitap Yay., Ankara.

KARABULUT, Mustafa (2013), “Hikâye Tekniği Bakımından Ömer Seyfettin’in ‘Beyaz Lale’ Hikâyesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları**, Yıl: 10, S.18, s. 117-130.

KARABULUT, Mustafa (2016), “*Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum*”, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2 (2017),

KARABULUT, Mustafa (2017), **Modern Türk Hikâyeciliği ve Şevket Bulut**, Manas Yay., Elazığ.

KARPAT, Kemal H. (2014), **Osmanlı Modernleşmesi/Toplum, Kuramsal Değişim, Nüfus**, Timaş Yay., İstanbul.

KERMAN, Zeynep (1981), **Sami Paşazade Sezaî'nin Hikâye Hatıra Mektup ve Edebî Makaleleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan (2004), “Servet-i Fünûn Edebiyatı”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000**, Grafiker Yay., Ankara.

OKTAY, Ahmet (2008), **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları Sosyal Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma**, İthaki Yay., İstanbul.

PARLATIR, İsmail (2011), **Servet-i Fünûn Edebiyatı**, Akçağ Yay., Ankara.

ŞAHİN, Veysel (2017a), **Tahsin Yücel ve Aykırı Öykülem, (Tahsin Yücel'in Öykülerinde Yapı ve İzlek)**, Akçağ Yay., Ankara.

ŞAHİN, Veysel (2017b), “Halid Ziya Uşaklıgil’in “Aşk-ı Memnu” Romanında Mekân İnsan Daiyalektiği”, **Romanda Mekân**, (Editörler: Ramazan Korkmaz, Veysel Şahin), Akçağ Yay., Ankara.

ŞAHİN, Veysel (2018), “İstanbul’un Bir Yüzü Romanında Kişiler Dünyası”, **Romanda Kişiler Dünyası**, (Editörler: Ramazan Korkmaz, Veysel Şahin), Akçağ Yay., Ankara.

ŞAHİN, Veysel (2020), “Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi”, **Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi**, (Editör: Veysel Şahin), Akçağ Yay., Ankara.

ULU, Yavuz Sinan (2012), “Halit Ziya Uşaklıgil’in “Kar Yağarken” Hikâyesine Yapısalcı Yaklaşım”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4**, Fall, s.3093-3103.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2008), **Kırk Yıl**, Özgür Yay., İstanbul.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2018), **Hikâye**, (Editör: Sabahattin Çağın) ,Dergah Yay., İstanbul.